

Paskutinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetos

Jonui Kazimierui 1666 m. uždarius Vilniaus kalyklą, ji taip ir nebuvo atidaryta iki ekonomiškai ir politiškai nusilpusios jungtinės valstybės padalijimų, XVIII a. pabaigoje įvykdytų trijų didžiųjų kaimyninių imperijų – Rusijos, Prūsijos ir Austrijos. Tiesa, valdant Jonui Sobieskiui (1674–1696 m.), buvo mėginta kaldinti lietuviškas monetas. Tai susiję su T. L. Boratiniu, kuris 1678 m. Gardino Seime apskundė valstybės išdą dėl 1,5 mln. auksinų, kuriuos jam esą likęs skolingas išdas, kai 1666 m., dar nesibaigus sutarčiai, buvo uždaryta kalykla. Teismui pripažinus skolą, planuota su juo atsiteisti netiesiogiai – leidžiant jam kaldinti Krokuvos kalykloje monetas ir gauti atitinkamą pelną, kuris padengtų skolą. Matyt, panašiai kaip varinių šilingų atveju, planuota kaldinti ne tik Lenkijos, bet ir LDK šeštokus, tačiau dėl nežinomų priežasčių dienos šviesą išvydo tik lenkiškos monetos. Šią istoriją mena tik bandomieji Jono Sobieskio lietuviški šeštokai; vienas jų saugomas Krokuvos nacionaliniame muziejuje. Monetos averse pavaizduotas Jono Sobieskio portretas, po juo – inicialai T. L. B., reverse – Vytis, virš jo – kunigaikščio karūna, po Vyčiu – romėniškas skaičius VI, apačioje – LDK žemės išdininko Benedikto Sapiegos (1676–1703 m.) herbas , aplink – legenda ir 1679 metai.

Paskutinės LDK monetos buvo kaldinamos Šiaurės karo metu. Šiame kare Rusija, Lenkija ir LDK susirėmė su Švedija. Tuo metu Lenkijos ir Lietuvos valstybę valdė Fridrichas Augustas Saksas, Lenkijos istorijoje žinomas kaip Augustas II (1697–1706 m., 1709–1733 m.). Pralaimėjęs Švedijos karaliui Karoliui XII, 1706 m. jis buvo priverstas atsakyti Lenkijos ir Lietuvos sostų ir pasitraukė į Saksoniją. Tuo metu Augustui II ištikimas LDK išdininkas Leonas Konstantinas Pociejus (1704–1709 m.) slaptai įvykdė Augusto II ir Petro I 1705 m. Gardine pasirašytą

The last coins of the Grand Duchy of Lithuania

On the closure of the Mint of Vilnius by John Casimir in 1666, it was never been reopened until the partitions of the economically and politically weakened state by the three great neighbouring Russian, Prussian and Austrian Empires in the late 18th century. It is true, though, that attempts were made to mint Lithuanian coins under the reign of Jan Sobieski (1674–1696). This relates to T. L. Boratini, who in 1678 lodged a complaint against the Treasury in the Grodno Seimas regarding 1.5 million auksinas coins that the Treasury had allegedly owed to him when the Mint was closed down in 1666 before the expiry of the agreement. The court recognised the debt, and plans were made to settle with him indirectly by allowing him to mint coins at the Mint of Cracow and earn the profit that would cover the debt. Similarly as in the case of copper shillings, not only Polish but GDL sixgroats (šeštokai), too, seem to have been planned for minting, but, due to unknown reasons, only Polish coins saw the light of day. This story is only reflected in the test Lithuanian sixgroats of Jan Sobieski, one of which is held at the National Museum of Cracow. The last coins of the GDL were minted during the Northern War. In this war, Russia, Poland and the GDL went to fight against Sweden. At that time, the Polish-Lithuanian Commonwealth was under the rule of Friedrich Augustus Sax, in Polish history known as Augustus II (1697–1706, 1709–1733). Having lost the war to King Charles XII of Sweden, he was obliged to renounce the thrones of Poland and Lithuania in 1706 and retreated to Saxony. Loyal to Augustus II, the GDL treasurer Leonas Konstantinas Pociejus (1704–1709) at that time secretly carried out the agreement between Augustus II and Peter I reached in Grodno in 1705 on the minting of Lithuanian sixgroats (šeštokas), coins of reduced value (Fig. 75). The first coins were minted in Königsberg. Following their

susitarimą kaldinti sumažintos vertės monetas – lietuviškus šeštokus (75 pav.). Pirmos monetos nukaldintos Karaliaučiuje. Vėliau jų pavyzdžiu tokios pat monetos kaldintos Kadaševo monetų kalykloje Maskvoje. Karo meto šešiagrašių (masė – apie 2,6 g, praba – 250), kaldintų 1706–1707 m., vertė prilygo vos pusei nominaliosios vertės – tik 3 grašiams. Jų averse pavaizduotas Augusto II portretas, reverse – trijų dalių heraldinis skydas su Lenkijos herbu Ereliu, LDK Vyčiu ir Saksonijos herbu. Virš herbų – nominalas ir karūna, apačioje – LDK žemės išdininko L. K. Pociejaus herbas ir jo inicialai LP. Suprantama, kad Stanislovas Leščinskis (1706–1709 m.) juos buvo uždraudęs, tačiau, Švedijai pralaimėjus karą ir 1709 m. grįžus į sostą Augustui II, 1717 m. Varšuvos Seimas šeštokus išpirko aukštu kursu variniais šilingais – po 12 grašių ir 2 šilingus už šešiagrašį. Tai buvo paskutinė lietuviška LDK moneta. Vėliau jungtinėje valstybėje kursavo vienodos monetos.

example, the same coins were subsequently minted at the Mint of Kadashev in Moscow.

The value of wartime sixgroats (weight around 2.6 g, fineness 250) minted in 1706–1707 equalled only a half of their nominal value, i. e. 3 groats. Their obverse carries a portrait of Augustus II, the reverse has a tri-partite heraldic shield with Poland's Eagle coat of arms, the GDL Vytis, and the Saxon coat of arms. The denomination and the crown are placed above the coats of arms, at the bottom are the crest of the GDL land treasurer L. K. Pociėjus and his initials LP. Naturally, Stanislaw Leszczyński (1706–1709) had put a ban on them but, as Sweden lost the war and Augustus II re-ascended the throne in 1709, in 1717 the Seimas of Warsaw repurchased the sixgroats for copper shillings at a high rate of 12 groats and 2 shillings per sixgroat.

It was the last Lithuanian coin of the GDL. Later, it was uniform coins that circulated in the Commonwealth.

75 pav. Paskutinė LDK moneta – Augusto II šešiagrašis. 1706 m. DK

Fig. 75. The last GDL coin, sixgroat of Augustus II. 1706. DK

Būdingas PEČAT tipo monetų požymis – visos monetos nukaltos iš skritulėlių, iškirptų iš sidabro skardos, be to, jos yra išgaubtos ietigaliu su kryžiumi pusėn (76 pav.). Monetų išgaubtumą lėmė tai, kad viršutinis spaudas (su įrašu PEČAT) buvo mažesnio skersmens negu monetos ruošinio ir apatinio spaudo skersmenys. Dėl to smūgio metu monetos skritulėlis išsigaubdavo apatinio spaudo pusėn. Ši kalimo technologija PEČAT tipo monetas išskiria iš visų lietuviškų monetų.

Daug lengvesnės vėlyvesnės kitų tipų lietuviškos monetos, pradedant Kęstučio ir baigiant Kazimiero denarais, buvo kalamos nauja technologija – iš atkirstų ir suplotų sidabro vielos gabalėlių. Todėl jos dažnai įgaudavo būdingą pailgą formą su priešingose pusėse matomais deformuotais ruošinio nukirtimo pėdsakais arba įtrūkimais (77 pav.). Abiejų spaudų skersmenys paprastai būdavo didesni už ruošinio matmenis, todėl monetos neišsigaubdavo, jų pakraščiuose neišsitedavo legendos ir būdavo daug sunkiau jas perskaityti. Apskritai smulkiųjų monetų kokybė daug blogesnė, pasitaiko vienpusių monetų, kai nenuėmus nukaltos monetos tarp spaudų patekdavo du ruošiniai.

Pažymėtina, kad, kalant itin lengvas ir mažas monetas, kurių masė sudarė vos 0,3 g, dėl ruošinio plonumo dažnai spaudu būdavo deformuojama ir kita monetos pusė, joje susiformuodavo negatyvinis atvaizdas ar jo fragmentas. Šis technologinis defektas ypač ryškus aukšto reljefo monetose su Gediminaičių stulpais ir ietigaliu su kryžiumi. Verkių lobyje yra nemaža defektuotų monetų, kuriose šalia ietigaliu su kryžiumi matyti kitos pusės siužeto – Gediminaičių stulpų – negatyviniai fragmentai (78 pav.), primenantys raidę V. Pagal jas XX a. pradžioje buvo sukurtas ir plačiai išpopuliarintas vadinamasis Vytauto ženklas. Toks nekritiškas sąlytis su archeologine

A characteristic feature of PEČAT-type coins is that all of them were struck from round pieces clipped from a sheet of silver; moreover, they are convex on the side of the spearhead with the cross (Fig. 76).

The convexity of the coins was the result of the upper die (with the inscription PEČAT) being smaller in diameter than the diameters of the coin blank and of the lower die. Because of this, the coin would curve on the lower die when striking it. This striking technology distinguishes PEČAT-type coins from all Lithuanian coins.

The other, substantially lighter types of Lithuanian coins of subsequent coinages, from the denarii of Kęstutis to those of Casimir, were minted applying a new technology – using cut off and flattened pieces of silver wire. As a result, they would often acquire a characteristic oblong shape with deformed blank cutting traces or cracks visible on the opposite sides (Fig. 77).

The diameters of both dies were usually larger than the dimensions of the blank, so that the coins would not curve outwards; the legends would not fit in along their edges and, therefore, would be much more difficult to read. Overall, the quality of the small coins is significantly poorer; sometimes one can come across one-sided coins, where two blanks would occur between the dies when the previously struck coin was not removed. It should be noted that while minting very light and small coins with the weight of just 0.3 g, because of the thinness of the blank, the die would also often deform the other side of the coin, on which a negative image or its fragment would be formed. This technological deficiency is particularly distinct in high-relief coins bearing the Gediminian columns and a spearhead with the cross. The hoard of Verkiai contains a good many deficient coins on which negative fragments from

76 pav. PEČAT tipo monetas. Šančių lobis. ČDM

Fig. 76. PEČAT-type coins. Šančiai hoard. ČDM

77 pav. Iš sidabro vielos pagaminti Vytauto denarai. ČDM, LNM, DK

Fig. 77. Vytautas' denarii made of silver wire. ČDM, LNM, DK

medžiaga klaidino numizmatų dėl aptariamų monetų atribucijos, priskiriant jas Vytautui.

Vėliau smulkių monetų kalimo iš sidabro vielos gabalėlių technologiją, pradėtą LDK, taikė XIV a. aštuntajame dešimtmetyje pradėjusios kalti monetos slavų kunigaikštystės: Riazanė, Maskva, dar vėliau – Tverė, Jaroslavl (po 1400 m.), Naugardas, Pskovas (po 1420 m.). Tai rodo ne tik PEČAT tipo monetų ankstyvumą, palyginti su kitų tipų lietuviškomis monetomis, bet ir nevienodą įtaką jų kalybos pradžiai. Galėjo atsitikti, kad PEČAT tipo monetų kalybai per pietines LDK sritis (Kijevą) įtakos turėjo Lenkijai pavaldžios Haličo kunigaikštystės monetos. Čia dar 1360–1370 m. Lenkijos karalius Kazimieras kaldino 1,20–1,45 g masės 950 prabos monetas; vėliau kunigaikštis Vladimiras Opolskis (1372–1378 m) kalė 1,1–1,36 g masės 930 prabos monetas, kurios atitiko pusę tuometinio Prahos grašio ir prilygo sunkiosioms PEČAT tipo monetoms.

Kalant Vytauto dvidenarius, pirmąkart pritaikyta nauja spaudų gamybos technologija, kai tam tikroms raidėms ar nominalą reiškiantiems romėniško skaitmens elementams įkalti naudojami papildomi puansonėliai. Beje, dažnai vienu ir tuo pačiu puansonėliu būdavo iškalami visi 3 monetoje įkalti ženklai – gotiška raidė **U** Gediminaičių stulpų viduryje, romėniškas skaičius II apačioje ir kalėjo ženklelis viršuje. Tokia spaudų gamybos technologija leido sumažinti spaudų gamybos laiko sąnaudas, o tai ypač svarbu kalinant didelius kiekius monetų. Vėliau šis pažangus spaudų gamybos metodas įsitvirtino LDK monetų gamybos praktikoje.

Po Aleksandro Jogailaičio XV a. pabaigos monetų reformos iš esmės pagerėjo monetų gamybos lygis. Dėl milžiniškos gamybos apimtys trūkstant žaliavos, buvo

the other side – Gediminian columns, resembling the letter V, can be seen beside the spearhead with the cross (Fig. 78). It was following these coins that the so-called insignia of Vytautas was designed and made very popular in the early 20th century. Such an uncritical approach to the archaeological material was misleading for the numismatists in their attribution of the coins under discussion to Vytautas.

The technology of minting small coins from pieces of silver wire, introduced in the GDL, was later employed by the Slavonic principalities that commenced striking coins in the 1370's, including Riazan, Muscovy, still later Tver, Yaroslavl (after 1400), Novgorod and Pskov (after 1402). This reflects not only the early origin of PEČAT-type coins compared to other types of Lithuanian coins, but also the varying influence on the beginning of their minting. It is likely that via the southern regions of the GDL (Kiev) the minting of PEČAT-type coins was influenced by the coins of the Duchy of Halich that was subordinate to Poland. Here, as early as in 1360–1370 King Casimir of Poland minted coins with the weight of 1.20–1.45 g and fineness 950; subsequently, Duke Vladimir Opolski (1372–1378) minted coins with the weight of 1.1–1.36 g and fineness 930, which were equivalent to the Prague half-groat and equal to the heavy PEČAT-type coins.

In the process of minting the double-denarii of Vytautas, a new die production technology was employed where, for the inscription of certain letters or elements of the Roman numeral marking the denomination, additional small dies were used. In fact, often one and the same small die would be used for inscribing all the 3 insignia on the coin: the Gothic letter a in the centre of the Gediminian columns, the Roman numeral II at the bottom, and the coiner's insignia

78 pav. Denaras su persikalusiu kitos pusės spaudo fragmentu. ČDM

Fig. 78. Denarius with a punched-through fragment from the other side. ČDM

uždrausta išvežti iš šalies sidabrą. XV a. pabaigoje–XVI a. pirmojoje pusėje monetų kalykla iš nedidelės manufaktūros tapo palyginti didele įmone, kurioje meistrų dirbo Henrikas Šliogeris.

Valdant Žygimantui Senajam, pirmieji pusgrašiai nukalti 1508 m. Šiuo metu Vilniaus kalykloje meistrų dirbo Ulrichas Hozė. Monetų kalybos priežiūra buvo pavesta LDK žemės išdininkui. Juo dirbo Bogušas Bohovitinovičius (1509 m., 1520–1530 m.), Abraomas Jozofovičius (1509–1519 m.), Jonas Hornostajus (1530–1558 m.). Kalyklos darbui tiesiogiai vadovaudavo valdytojas, kuris galėjo kalyklą išsinuomoti už tam tikrą mokestį. Valdant Žygimantui Senajam, kalykla veikė 1508–1529 m. kasmet kaldama pusgrašius, o 1535–1536 m. – grašius.

Žygimantas Augustas, tapęs didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, 1545 m. Vilniaus senamiestyje, Vokiečių gatvėje, atidarė naują kalyklą, aprūpintą modernia, Vakarų Europoje nupirkta įranga. Joje dirbo 33 žmonės – vedėjas, raštininkas, pinigų meistras, pameistrai, spaudų raižytojai, kalėjai ir jų padėjėjai, prabininkas, kalvis, metalo lydytojai, svėrėjas, balintojas, kaitintojas ir įvairūs kiti darbininkai. Įgudę specialistai buvo pakviesti iš Karaliaučiaus, Dancigo, Krokuvos. Išlikę Vilniaus kalyklos dokumentai rodo, kad kalyklos atidarymo metu LDK žemės išdininkas buvo Jonas Hornostajus (1545–1558 m.), kalyklai vadovavo Jonas Liutomirskis (1546–1555 m.). Žinomos kalyklos tarnautojų raštininko Josto Decijaus ir meistro Enocho Olfirerio (1545–1549 m.), spaudų raižytojų Melchioro Šlesingerio (1545–1546 m.), Valtino Franko (1546–1552 m.) ir Martino Vartenbergerio (1552–1556 m.) pavardės. Sidabras monetoms kalti buvo perkamas Krokuvoje, Dancige. Valdant Žygimantui Augustui, Vilniaus kalykla veikė iki 1571 m. Joje nukaltos kokybe ir gražiu renesansiniu stiliumi garsios, visoje Europoje vartojamos monetos, taip pat ir naujų nominalų monetos: dvigrašiai, trigrašiai, keturgrašiai, šešiagrašiai, taleriai (30 grašių). 1547 m. pradėtos kalti 1 florino, o 1562 m. – ir 10 florinų auksinės monetos. Daugiausia nukalta tradicinių pusgrašių. Kadangi lietuviški pusgrašiai buvo penktadaliu vertingesni už lenkiškus, Lenkijai spaudžiant suvienodinti jų kursą, 1566 m. įsteigtoje Tikocino kalykloje lietuviškos monetos – pusgrašiai ir grašiai – buvo kalamos lenkiška pėda. Tikocino kalyklos valdytojas buvo Stanislovas Myškovskis.

at the top. Such a technology of die production enabled to reduce time input in die production, which was of particular importance for the coinage of large amounts of coins. Later, this advanced method of die production became widespread in the practice of production of GDL coins.

Following Alexander the Jagiellonian's coin reform in the late 15th century, the level of coin production improved substantially. With the lack of raw materials due to the enormous production volume, export of silver was forbidden in the country. From the late 15th century to the first half of the 16th century the coin mint developed from a small manufacture into a relatively large enterprise, in which Henrikas Šliogeris was employed as the master. Under the rule of Sigismund the Old, the first half-groats were struck in 1508. At the time, Ulrich Hose was employed at the Mint of Vilnius as the master. The supervision of coin minting was entrusted to the GDL land treasurer. The position was held by Bogusz Bohowitinowicz (1509; 1520–1530), Abraham Jozofowicz (1509–1519), and Jonas Hornostaj (1530–1558). Under the rule of Sigismund the Old, the Mint operated in 1508–1529 minting half-groats each year and groats in 1535–1536.

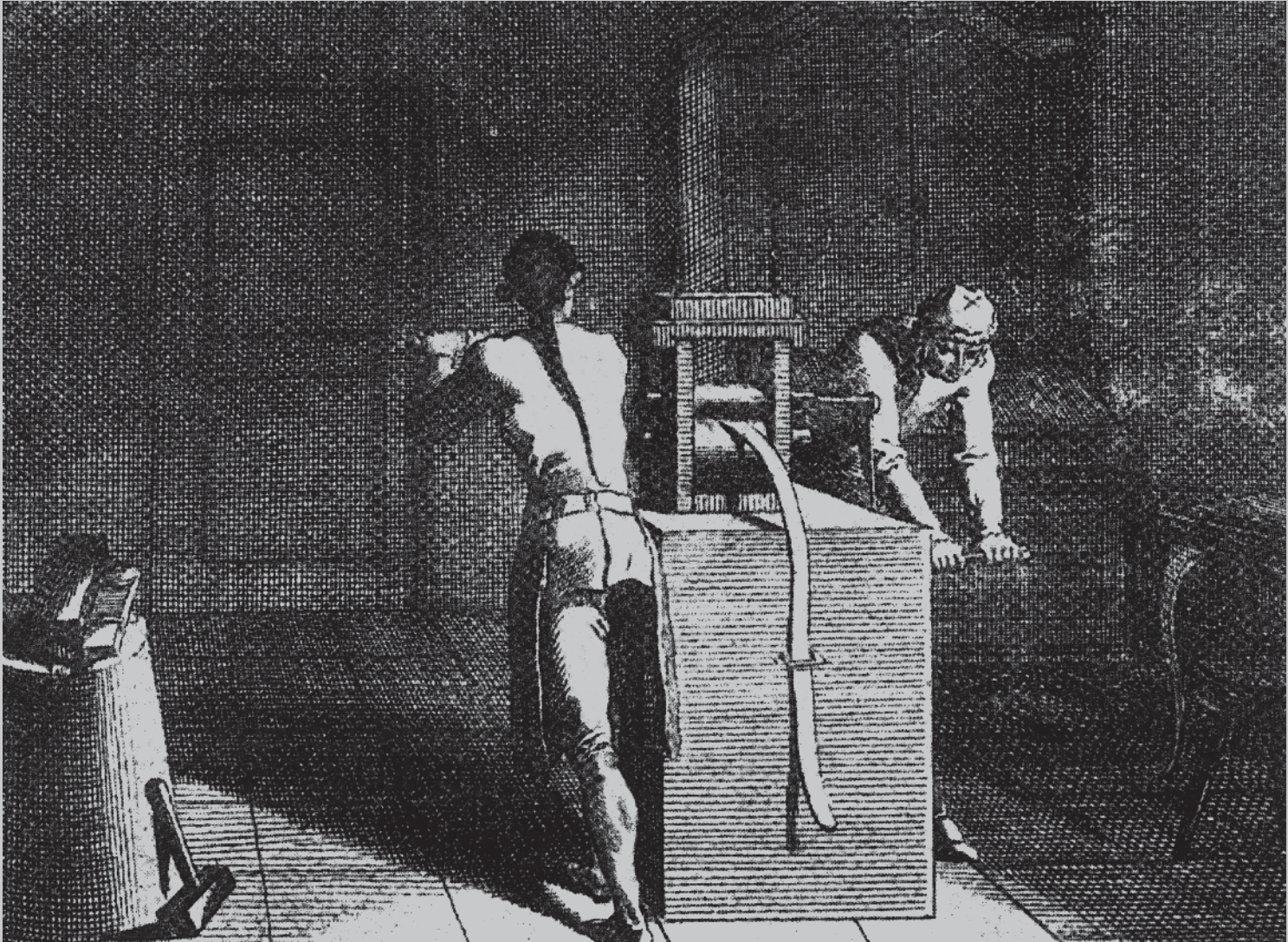
When Sigismund Augustus became Grand Duke of Lithuania, he opened a new mint in the old town of Vilnius on Vokiečių Street in 1545, which he furnished with modern facilities purchased in Western Europe. The Mint employed 33 persons: the head, clerk, coin master, apprentices, die engravers, coiners and their assistants, the assayer, smith, metal smelters, weigher, lightener, heater, and various other workers. Skilful specialists were invited from Königsberg, Danzig, and Cracow. The surviving documentation of the Mint of Vilnius reports that at the time the Mint was opened, Jonas Hornostaj (1545–1558) was the GDL land treasurer and Jonas Liutomirskis (1546–1555) headed it. Other known names of the Mint employees were clerk Jostas Decius and master Enoch Olfirer (1545–1549), die engravers Melchior Schlessinger (1545–1546), Waltin Frank (1546–1552) and Martin Wartenberger (1552–1556).

Under the rule of Sigismund Augustus, the Mint of Vilnius operated until 1571. There, coins famous for their quality and beautiful Renaissance style, used across Europe, as well as coins of new denominations were minted: double-groats, three-groats, four-groats, six-groats and thalers (30 groats). In 1547, one-florin coins and in 1562 ten-florin gold coins were introduced. Most of the minted coins, however, were

79 pav. Aleksandro Jogailaičio lietuviško denaro averso spaudas, rastas kasinėjant Vilniaus žemutinę pilį (LNM), ir denaras

Fig. 79. Die for the obverse of the Lithuanian denarius of Alexander the Jagiellonian found during the excavations of the Vilnius Lower Castle (LNM) and a denarius

Monetų gamyba valcavimo būdu

Coin production by rolling

Nuo XVI a. pabaigos smulkios monetos Vilniaus kalykloje buvo kalamos Hanso Zupelio išrasta monetų valcavimo mašina. Ja vienu metu buvo išvalcuojama daug monetų viename lakšte, kurios vėliau buvo iškertamos. Nors dėl tokio gamybos būdo monetos buvo įgaubtos, su apvaliais „iškandimais“ ir aštriomis briaunomis (80 pav.), bet dėl didelio valcavimo mašinos našumo labai paspartėjo kalimo procesas, sumažėjo savikaina. Tai buvo ypač svarbu Vazų valdymo laikais išleidžiant milžinišką smulkių šilingų kiekį. Smulkių monetų masinei kalybai paspartinti pagamintų monetų apskaita buvo tvarkoma *al marco* metodu, kai, kaip minėta, kontroliuojama ne kiekvienos monetos masė, bet tik bendras iš nustatyto žaliavos kiekio nukaltų monetų kiekis.

Didžiausi reikalavimai buvo keliami auksinių monetų kalybos kokybei, nes jos daugiausia buvo skirtos užsienio prekybai. Auksinės monetos buvo gaminamos tik iš aukščiausio grynumo metalo, neprimaišant ligatūros, ir tai garantavo jų pastovią vertę Europos šalyse.

traditional half-groats. As Lithuanian half-groats were more valuable than the Polish ones by one fifth, under Poland's pressure to make the rates the same, the Lithuanian coins such as half-groats and groats were minted at the Mint of Tikocyn, established in 1566, according to the Polish standard of weight. The governor of the Mint of Tikocyn was Stanislaw Myszkowski.

From the late 16th century, small coins were minted at the Mint of Vilnius using the coin roller invented by Hans Zuppel. It allowed rolling many coins at a time on one sheet and then cutting them out. While such production resulted in concave coins with round bitten-off parts and sharp edges (Fig. 80), the roller's high efficiency contributed to accelerating the minting process and reducing the costs.

The most stringent requirements were raised for the striking quality of gold coins as these were mainly meant for foreign trade. Gold coins were produced only from the most pure gold, adding no ligature, which guaranteed their stable value in European countries.

80 pav. Valcavimo būdu pagaminti Zigmanto Vazos šilingai. DK

Fig. 80. Shillings of Sigismund Vasa produced by rolling. DK

J. Zikaro lietuviškų monetų projektai. ČDM

Designs of Lithuanian coins by J. Zikaras. ČDM

Lietuvos Respublikos monetos (1918–1940 m.)

1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, joje kursavo Vokietijos markės ir pfenigiai, išleisti Vokietijos kredito įstaigos – Rytų skolinamosios kasos. Nors Lietuvos Respublikoje jie buvo vadinami auksiniais ir skatikais, tai buvo okupaciniai pinigai, nekontroliuojamais kiekiais spausdinami svetimos valstybės. Atsiradus pirmai finansinei galimybei, juos reikėjo keisti Lietuvos valiuta. Ostmarkių infliacijai pasiekus neregėtai aukštą lygį, 1922 m. rugpjūčio 9 d. Lietuvos Seimas priėmė Piniginio vieneto įstatymą. Seimo ekonominės komisijos sekretoriaus Vaclovo Vaidoto siūlymu lietuviškas piniginis vienetas buvo pavadintas litu, o 1/100 jo dalis – centu. Be to, įstatymu buvo nustatytas lietuviškos valiutos kursas tarptautinės valiutos atžvilgiu, prilyginant 10 litų vienam JAV doleriui, o lito aukso turinys – 0,150 462 g gryno aukso. Litų įvedimas ir emisija buvo pavesta Lietuvos bankui, pradėjusiam veiklą 1922 m. spalio 2 d. Pirmieji (laikinieji) lietuviški pinigai – popieriniai centai ir litai – pažymėti 1922 m. rugsėjo 10 d. data. Smulkūs popieriniai pinigai, pagaminti iš prasto popieriaus, buvo itin nepatogūs kasdieniui apyvartai, nes greitai susidėvėdavo. Reikėjo neatidėliojant kalti monetas. Lietuviškų monetų kūrimo pradžią rodo 1923 m. skulptorių Juozo Zikaro, Antano Aleksandravičiaus grafiniai projektai. Monetų įstatymą Seimas priėmė 1924 m. birželio 20 d., suteikdamas valstybės išdui teisę kaldinti ir leisti į apyvartą metalinius pinigus. Kartu pavesta skulptoriui Juozui Zikarui skubiai kurti būsimų monetų projektus. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomi projektai, 1924 m. monetų averso plieniniai liejiniai ir gipsiniai modeliai (81 pav.). Pirmosios Lietuvos Respublikos monetos (82 pav.)

Coins of the Republic of Lithuania (1918–1940)

On the declaration of Lithuania's independence on 16 February 1918, German marks and pfennigs issued by the German credit institution Darlehnskasse Ost circulated in the country. While in the Republic of Lithuania they were referred to as *auksinas* and *skatikas*, they were occupational currency, printed by the foreign country in the amounts beyond control. As ostmark inflation reached an unprecedented rate, the Lithuanian Seimas adopted the Law on the Currency Unit on 9 August 1922. On the proposal by Vaclovas Vaidotas, Secretary of the Seimas Economic Commission, the Lithuanian currency unit was called litas and one-hundredth part of it centas. Moreover, the Law established the exchange rate of the Lithuanian currency against international currency, making 10 litas equivalent to 1 US dollar and setting the litas gold content to 0.150,462 grams of pure gold. The introduction and issue of the litas was assigned to the Bank of Lithuania, which commenced operation on 2 October 1922. The beginning of the design of Lithuanian coins is reflected in the graphic designs by the sculptors Juozas Zikaras and Antanas Aleksandravičius of 1923. The Seimas adopted the Law on Coins on 20 June 1924, granting the treasury the right to mint and put metal coins into circulation. At the same time Juozas Zikaras was given the task of immediately designing future coins. The M. K. Čiurlionis National Museum of Art holds the designs, steel castings of the obverse and plaster models (Fig. 81) of the coins of 1924. The first coins of the Republic of Lithuania (Fig. 82) were minted in 1925 in Great Britain: silver 1, 2 and 5 litas in London, bronze 1, 5, 10, 20 and 50 centas in Birmingham. The fineness of the silver coins was 500. The obverse of all the coins of the Republic of Lithuania of 1925 is uniform. It bears the Lithuanian Vytis,

Skulptorius J. Zikaras (1881–1944 m.). ČDM
Sculptor J. Zikaras (1881–1944). ČDM

Lietuvos banko rūmų Kaune operacijų salė. R. Giničiaus nuotr.

Operations Hall of the Bank of Lithuania buildings in Kaunas. Photograph by R. Ginaitis

nukaltos 1925 m. Didžiojoje Britanijoje: Londone – sidabrinės 1, 2 ir 5 litų, Birmingame – bronzinės 1, 5, 10, 20 ir 50 centų. Sidabrinų monetų praba buvo 500. Visų Lietuvos Respublikos 1925 m. monetų aversas vienodas. Jame pavaizduotas Lietuvos Vytis, apačioje – Gediminaičių stulpai ir 1925 metai, iš šonų – legenda LIETUVOS RESPUBLIKA. Monetų reverse įkaltas nominalas, centre ar iš šonų papuoštas augaliniais motyvais – lino, rugio, tulpės, rūtos ir ąžuolo lapų. Auksinių monetų kalimo įstatymas, kuriame buvo numatyta galimybė kalti 7,5321 g gryno aukso ir 8,3592 g „svarumo“ 50 litų monetą, nebuvo įgyvendintas, nes nebuvo užsakovų. Išlikę tik J. Zikaro nebaigti plastilininiai auksinės monetos averso ir reverso modeliai (83 pav.). Averse pavaizduota sėdinti moteris, pasirėmusi į skydą su Vyčio kryžiumi ir laikanti rankoje vėliavą. Sprendžiant iš to, kad jos galva karūnuota Gedimino pilies pavidalo karūna, moteris simbolizuoja Lietuvą. Aplink – užrašas LIETUVOS RESPUBLIKA, apačioje – 1926 metai. Reversas, kuriame vaizduojamas artojas, liko nebaigtas: arklys dar be pakinktų, vadžių, nėra ir nominalo (50 litų). Prireikus papildyti apyvartinių monetų atsargas, 1936 m. nutarta monetas kalti Lietuvoje. Kaune, Miško g. 11, „Spindulio“ bendrovės patalpose įsteigta moderni kalykla. 1936 m. birželio 3 d. priėmus antrąjį Monetų įstatymą, pradėta monetų kalyba. Iš Londono parsigabentais 1925 m. spaudais kalykloje pagamintas antras 1 lito monetų tiražas, taip pat nukaltos naujo dizaino 1936 m. apyvartinės 1, 2 ir 5 centų varinės monetos, sidabrinės 5 litų moneta su Jono Basanavičiaus profiliu ir 10 litų moneta su Vytauto Didžiojo portretu reverse (84 pav.). Visų monetų autorius – J. Zikaras. Monetų kalyklos atidarymo proga 1 cento spaudu buvo

Gediminian columns and the year 1925 at the bottom, and the legend LIETUVOS RESPUBLIKA (Republic of Lithuania) on both sides. The reverse of the coins features the denomination decorated with plant motifs: flax, rye, tulip, rue and oak leaves, in the centre or on either side. The Law on Minting Gold Coins, which provided for the possibility of minting a 50 litas coin with the pure gold content of 7.5321 g and weight of 8.3592 g, was not implemented because of the shortage of customers. Only the unfinished plasticine models of the gold coin's obverse and reverse by Zikras have survived. The obverse shows a sitting woman, leaning against a shield with the Vytis cross, and holding a flag in her hand. Judging by her head, which has a Gediminas Castle-shaped crown on it, the woman is the symbol of Lithuania. Surrounding it is the inscription LIETUVOS RESPUBLIKA, and the year 1926 at the bottom. The reverse of the coin, which depicts a ploughman, remained unfinished: the horse is still without the harness and rein; there is no denomination either (50 litas).

When the need arose to supplement the reserves of circulation coins, in 1936 it was decided to mint coins in Lithuania. A modern mint was established on the premises of the Spindulys Company at 11 Miško Street in Kaunas. On the adoption of the second Coin Law on 3 June 1936, coin minting commenced. Using the dies of 1925 brought from London, a second mintage of 1 litas coins was produced; also, 1, 2 and 5 centas copper circulation coins of a new design, 5 litas silver coin with Jonas Basanavičius in profile, and the 10 litas coin with a portrait of Vytautas Magnus on the reverse were minted in 1936 (Fig. 84). All the coins were designed by Zikaras.

On the occasion of the opening of the Mint, 2 gold-plated souvenir coins were minted using the 1 centas die that were

81 pav. 1925 m. projektuotos 2 centų monetos gipsinė atlieja. Skulpt. J. Zikaras. ČDM

Fig. 81. Plaster mould of the 2 centas coin designed in 1925. Sculptor J. Zikaras. ČDM

82 pav. Lietuvos Respublikos 1925 m. laidos monetos

Fig. 82. Coins of the Republic of Lithuania of 1925 issue

83 pav. Auksinės 50 litų monetos averso ir reverso plastilininiai modeliai. Skulpt. J. Zikaras, 1926 m. ČDM

Fig. 83. Models of the obverse and reverse of the 50 litas gold coin. Sculptor J. Zikaras, 1926, plasticine. ČDM

Kauno monetų kalykloje. 1936 m. JP

At the Coin Mint of Kaunas, 1936. JP

Kauno monetų kalykloje pagamintos paausutos suvenyrinės 1 cento monetos. ČDM

Gold-plated souvenir 1 centas coins produced at the Mint of Kaunas. ČDM

Lietuvos Respublikos monetų spaudai. ČDM

Dies for the coins of the Republic of Lithuania. ČDM

Monetų su Lietuvos miestais gipsiniai modeliai.
1937 m. Skulpt. J. Zikaras. ČDM

Plaster models of coins featuring Lithuanian
cities. 1937. Sculptor J. Zikaras. ČDM

Bandomosios 2 litų monetos spaudai. 1938 m.
Skulpt. J. Zikaras. ČDM

Dies for the 2 litas test sample coin. 1938.
Sculptor J. Zikaras. ČDM

Proginė 10 litų moneta, skirta Lietuvos
nepriklausomybės 20-mečiui.
Skulpt. J. Zikaras. ČDM

10 litas commemorative coin dedicated to the
20th anniversary of Lithuania's independence.
Sculptor J. Zikaras. ČDM

nukaltos 2 paausuotos suvenyrinės monetos, kurios specialioje dėžutėje buvo įteiktos Lietuvos Prezidentui. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugomi 1940 m. likviduotos Kauno kalyklos monetų spaudai (iš jų ir 1925 m. spaudai), 1937 m. monetų serijos su Lietuvos miestų – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos – vaizdais gipsiniai modeliai.

1938 m. ruošiantis švęsti Lietuvos nepriklausomybės 20 metų jubiliejų, buvo planuojama nukalti jubiliejinę monetą. Išliko spaudai ir bandomieji pavyzdžiai 2 litų nominalo monetų, kurių reverse turėjo būti pavaizduotas Lietuvos prezidentas Antanas Smetona (2 variantai), tačiau visgi nutarta išleisti sidabrinę 10 litų monetą, pasirenkant variantą, kurio averse vaizduojami Gediminaičių stulpai. Monetoje skulpt. J. Zikaras sukūrė realistinį prezidento skulptūrinį portretą. Beje, šios monetos spaudu Kauno kalyklos darbuotojų lėšomis kaip suvenyras buvo nukaltas 1 auksinis dešimtlitis, Lietuvos nepriklausomybės 20-mečio proga padovanotas prezidentui.

1936 m. ir 1938 m. sidabrinių monetų praba buvo 750. Jų briaunoje įkalti prasmingi žodžiai: 5 litų monetoje – TAUTOS GEROVĖ – TAVO GEROVĖ, o 10 litų – VIENYBĖJE TAUTOS JĖGA.

put in a special display box and presented to the President of Lithuania.

The M. K. Čiurlionis National Museum of Art holds coin dies of the Mint of Kaunas liquidated in 1940 (including the dies of 1925), the 1937 coin series with images of the Lithuanian cities of Vilnius, Kaunas and Klaipėda.

In preparation to celebrate the 20th anniversary of Lithuania's independence in 1938, an anniversary coin was planned to be struck. The dies and 2 litas-denomination test samples have survived, the obverse of which was to portray President of Lithuania Antanas Smetona (2 versions), yet it was decided to issue a 10 litas silver coin, opting for the version with the Gediminian columns depicted on the obverse. The sculptor Zikaras created a realistic sculptural portrait of the President on the coin. In fact, funded by the Mint of Kaunas' employees, one gold 10 litas coin was minted by this die as a souvenir, which was presented to the President as a gift on the occasion of the 20th anniversary of Lithuania's independence.

The fineness of the silver coins of 1936 and 1938 was 750. On their edge, meaningful words are inscribed: on the 5 litas coin – THE WELFARE OF THE NATION IS YOUR WELFARE, and on the 10 litas coin – THE POWER OF THE NATION IS IN UNITY.

84 pav. Lietuvos Respublikos 1936 m. laidos monetos. Kauno kalykla

Fig. 84. Coins of the Republic of Lithuania of 1936 issue. Mint of Kaunas

Senovės Graikijos tetradrachma, nukalta pergalės proga. RB

Tetradrachm of Ancient Greece minted to mark a victory. RB

Proginių monetų kalimo tradicija

Proginių monetų kalimo tradicija siekia antikos laikus. Dar Senovės Graikijoje ir Romoje buvo kalamos monetos žymių pergalių progomis. Paprastai vienoje jų pusėje buvo vaizduojamas valdovas, važnyčiojantis lekiančią kvadrigą. Jam pergalės deivė (Nikė ar Viktorija) ant galvos deda laurų vainiką (85 pav.). Iš senovės perimta ir tradicija kalti atminimo monetas, skirtas mirusiai valdovo motinai ar kitam žymiam asmeniui pagerbti, vaizduojant jose dramblių traukiamą katafalką ar į dausas kylančią mirusiojo vėlę.

LDK pirmosios proginės monetos veikiausiai yra Jogailos karūnavimo Lenkijos karaliumi proga nukaltos monetos su Vyčiu ir dvigubu kryžiumi (86 pav.). Pažymėtina, kad raitą valdovą vaizduojantis raitelis yra statiškos pozos, kalaviją laiko vertikaliai prieš save. Tai tradicinė poza riterio, gerbiančio savo damą (87 pav.). Antroje monetos pusėje pavaizduotas naujasis Jogailos herbas, pradėtas vartoti jam tapus Lenkijos karaliumi. Jame ant skydo vaizduojamas Dvigubas kryžius, vartotas Lenkijos sosto įpėdinės Jadvygos giminėje.

Prie proginių monetų priskiriamos ir auksinės Žygimanto Augusto monetos. Tai 1547 m. 1 florino auksinė moneta, nukalta jo vedybų su Barbora Radvilaite-Goštautiene proga, o 1562 m. 10 florinų moneta skirta jo sesers Kotrynos vedyboms su Švedijos princu Johanu. Tradicija kalti progines monetas pasaulyje ypač išplito XX a. Atkurtoje Lietuvos Respublikoje 1938 m. taip pat nukalta 10 litų proginė moneta, skirta Nepriklausomybės dvidešimtmečiui paminėti (skulpt. J. Zikaras).

Moderniaisiais laikais proginių monetų kalyba susijusi ne tiek su pinigų apyvarta, kiek su šalies vertybių propagavimu pasaulyje, taip pat su kolekcininkų poreikių tenkinimu. Kartu pažymėtinas siekis patraukti

Tradition of striking commemorative coins

The tradition of striking commemorative coins dates back to antiquity. As far back as in Ancient Greece and Rome, coins were struck on the occasions of distinguished victories. On one side, they usually depicted a ruler driving a quadriga. Nike or Victoria, goddess of victory, is putting a laurel wreath on his head (Fig. 85). Taken over from antiquity is also the tradition of coining memorial coins in order to pay tribute to the ruler's deceased mother or any other distinguished individual.

The first commemorative coins of the GDL are most likely those struck to mark Jogaila's coronation as King of Poland, bearing the Vytis and the double cross (Fig. 86). It should be noted that the rider depicted as the mounted ruler is in a static posture, holding the sword vertically right in front of him. This is a traditional posture of a knight who respects his Lady (Fig. 87). On the other side of the coin, Jogaila's new coat of arms, which he began using on his accession to the Polish throne, is shown. It represents a shield with the double cross used by the family of Jadwiga, successor to the Polish throne. Gold coins of Sigismund Augustus are also attributable to commemorative coins. These are a 1 florin gold coin of 1547 struck on the occasion of his marriage to Barbora Radvilaitė-Goštautienė and a 10 florin coin of 1562 marking his sister Kotryna's marriage to Prince Johann of Sweden.

The tradition of striking commemorative coins spread widely across the world in the 20th century. In the re-established Republic of Lithuania, too, a 10 litas commemorative coin was struck in 1938 to mark the 20th anniversary of independence (sculptor J. Zikaras). In modern times, the minting of commemorative coins is associated not with money circulation but rather propagating the country's values in the world, as well as

85 pav. Tetradrachma, išleista Aleksandro Makedoniečio pergalės proga

Fig. 85. Tetradrachm issued on the occasion of Alexander the Great's victory

86 pav. Jogailos vedybinė moneta, rasta Kernavėje. XIV a. pab. KAIM

Fig. 86. Jogaila's wedding coin discovered in Kernavė. Late 14th c. KAIM

87 pav. XIII a. antspaudas

Fig. 87. A 13th c. seal

kolekcininkų dėmesį neįprasta monetų forma, itin didelė mase, naujomis technologijomis, iki tol nevartotais metalais ar jų kombinacijomis, specialių spalvinių emalių, hologramų taikymu, nemetalinių objektų – mineralų, gintaro, briliantų – inkrustavimu ir kitais būdais. Moderniose lietuviškose monetose išlaikomos tradicinės monetų formos, akcentuojant meninių išraiškos priemonių taikymą ir aukštą technologijos lygį gaminant *proof* monetas; taip pat taikant naujus technologinius efektus, tarkime, paslėpto vaizdo, matomo tik tam tikru rakursu, arba gaminant dvimetales monetas.

satisfying the needs of collectors. Also worthy of note are the attempts to draw the collectors' attention by the unusual shape or extremely big weight of coins, new technologies, metals or their combinations never used before, application of special colour enamels, holograms, inlays of non-metallic items, such as minerals, amber, diamonds, as well as in other ways. The traditional shapes of coins are retained, focussing on the application of artistic means of expression and high technological level in producing proof coins; new technological effects are used, such as the latent image, which is only visible at a certain angle, or bimetallic coins are produced.

Auksinis suvenyras, nukaltas 10 litų monetos spaudais ir įteiktas Lietuvos Respublikos Prezidentui A. Smetonai. ALKA

Golden souvenir minted using the dies for the 10 litas gold coin and presented as a gift to the President of the Republic of Lithuania A. Smetona. ALKA